

Pikettyn kommunistinen manifesti

RISTO HEISKALA

Pikettyn tilannearvio on, että viimeksi kuluneiden neljän vuosikymmenen aikana ihmiskunnan käytettävissä olevat resurssit ovat kasvaneet sekä absoluuttisesti että henkeä kohden. Tämä on näkynyt myös köyhyyden vähenemisenä, eliniänodotteiden pidentymisenä ja yleisenä vaurastumisena. Vaurastuminen on kuitenkin ollut kaukana tasa-arvoisesta. Sen sijaan se on noudattanut ns. elefanttikäyrää, jossa elefantin ylös nostetun kärsän muodostavat hyvin toimeen tulevat rikkaat (kaikkien maiden rikkain 1 % tulonsaajista on ominut 27 % kasvusta) ja kaarella olevan sellän heikoiten toimeen tuleva puolikas kaikkien maiden tulonsaajista (joka sekkin on onnistunut hankkimaan yhteensä 12 % kasvun hedelmistä). Väliin jäävien elefantin niskan seudun muodostavien ala- ja keskiluokkaisten tulonsaajien 49 % sen sijaan on jäänyt vähemmälle (sen tulojen kasvuprosentti on ollut noin 40 %, kun se köyhien tapauksessa on ollut 80–120 % ja rikkaiden tapauksessa 160 % seutuvilla; Piketty 2020, kuvio I.5). Kuten jo Pikettyn edellisestä kirjasta (2014) muistetaan, tämä kehitys on murtanut 1900-luvun suurta tasa-arvon lisääntymisen linjaa ja uhkaa viedä meidät takaisin 1800-luvun maailmaan, jonka niukoissa oloissa eläviä perintöjen havittelijoita sellaiset kirjallisuuden klassikot kuin Dostojevski, Balzac ja Austin kuvasivat. Ellei tätä räikeän eriarvoisuuden ja epätoivon maailmaa haluta takaisin, on tarpeen toimeentuloerojen pikainen tasaus.

Pikettyn ohjelma on suhteellisen yksinkertainen ja perustuu käytettävissä olevien tulojen

ja koulutusmahdollisuuksien tasaamiseen sekä Saksan ja Ruotsin mallin mukaisten myötämääräämiskäytäntöjen kehittämiseen liikeyrityksissä. Käytettävissä olevien tulojen osalta pääasiallinen keino on kooltaan varteenotettava ja kaikille saman suuruinen kansalaisperintö, joka rahoitetaan verottamalla suuria omaisuuksia niin, että koko omistamisen käsite muuttuu. Näin siksi, että omaisuudet eivät enää rankan verotuksen vuoksi siirry sukulinjoja pitkin sukupolvelta toiselle. Sen sijaan omistamisesta tulee tilapäistä samalla kun verotuksen kautta omistajilta pois kerätty varallisuus käytetään kansalaisperintöön ja koulutusinvestointeihin. Näistä jälkimmäisen tasa-arvoa lisäävä vaikutus käy ilmeiseksi, kun katsotaan valikoitumista koulutusinstituutioihin.

Suomessakin maisterin lapsella on nelinkertainen todennäköisyys päätyä korkeakoulutukseen ei-maisterin lapseen verrattuna (Myrskylä 2009), mutta USA:ssa tilanne on vielä räikeämpi. Pikettyn datan mukaan (2020, kuvio I.8 data vuodelta 2014) Yhdysvaltain alimman tulodesiilin lasten todennäköisyys päätyä korkeakoulutukseen 19–21 vuoden iässä oli alle 30 %. Vastaava todennäköisyys rikkaimman desiilin lasten keskuudessa oli 90 % ja muiden tulonsaajakymmenysten osalta todennäköisyys vaihteli varallisuuden mukaan noudattaen sitä suoraa viivaa, joka kuvioon voitiin piirtää alimmasta ylimpään desiiliin. Koulutuserot siis noudattivat käytännössä täydellisesti varallisuuseroja, joten ei ole ihme, että Piketty pitää koulutuksen tasa-arvon lisäämistä tärkeänä.

Piketty kutsuu yllä lyhyesti kuvattua ohjel-

maa ”osallistujasosialismiksi” (*participatory socialism*; tarkemmasta ohjelman kuvauksesta kiinnostuneet löytävät sen Pikettyyn kirjan luvusta 17; 2020, 966–1034), mutta yhtä hyvin sitä voi tämän tekstin otsikon tavoin kutsua Pikettyyn kommunismiohjelmaksi, koska *Kommunistisen manifestin* radikaalein vaatimus, jota ei vielä kukaan ole missään toteutettu, oli ”Lakkauttakaa perintöoikeus!” (Marx & Engels 1848/2016), ja Pikettyyn ohjelmassa on olennaisesti kysymys juuri tästä. Tämä puolestaan herättää kysymyksen, kuinka näin radikaali ohjelma on mahdollista toteuttaa? Onhan nimittäin ilmeistä, että jos perintöoikeuden lakkauttamista käytännössä tarkoittava verotusmalli säädetään jossakin valtiossa, pääomat pakenevat sieltä löyhemmän verotuksen maihin. Siksi Pikettyyn tavoitteena onkin globaali verojärjestelmä, jossa ei olisi tällaisia porsaanreikiä. Siirtymävaiheeseen hän näkee kuitenkin kuuluvan paljon turbulenssia ja lisäksi toteutusmallissa olisi vielä paljon konkretisoimisen varaa. Perusajatuksena kuitenkin on, että verouudistus voisi lähteä liikkeelle Euroopan unionista sillä tavalla, että sen ydinmaat eli käytännössä ainakin Ranska, Saksa, Italia ja Espanja alkaisivat ensin toteuttaa verouudistuksia ja ne laajenisivat tästä sitten ensin muihin EU-maihin ja myöhemmin kaikkialle maailmaan.

Samassa yhteydessä Piketty ajattelee, että EU:n rakenne tulisi uudistaa niin, että siitä tulisi eurokansalaisia noin 4 % bruttokansantuoteosuuden tasolla verottava liittovaltio, jonka johtoon asetuisi sellainen uudelleen muotoiltava demokraattinen europarlamentti, jonka edustajista valtaosa edustaisi jäsenmaiden parlamentteja, jotta europarlamentin ja kansallisten parlamenttien välinen jännite saataisiin purettua. Tämä ajatus muistuttaa Saksan entisen ulkoministerin Joscha Fischerin kirjassaan *Epäonnistunut Eurooppa* esittämää suunnitelmaa EU:n muodostamisesta Sveitsin mallia mukailevaksi liittovaltioksi (Fischer 2016). Piketty ei tässä yhteydessä kuitenkaan viittaa Fischeriin vaan lähinnä ranskalaisintellektuellien laatimaan luonnossopimukseen Euroopan demokratisoimiseksi (T-Dem 2020).

Jo edellä esitetyillä uudistusesityksillä on mahdollista kerätä sympatioiden lisäksi myös paljon

poliittisia vihollisia. Tässä suhteessa Piketty ei yritä tehdä elämäänsä helpoksi myöskään koulutusta koskevalla ohjelmallaan. Periaatteessa voisi kuvitella, että koulutuksellisen tasa-arvon lisäämisen tavoite sinänsä voisi saavuttaa suhteellisen laajaa kannatusta, mutta samaa ei ehkä voi sanoa ajatuksista, joita Piketty esittää koulutuksen kulurakenteen muotoilemisesta uudelleen. Lukukausimaksujen poistaminen tai kohtuullistaminen kuuluu tietysti ohjelmaan, mutta lisäksi Piketty vaatii, että kun nykyisin huippuyliopistot käyttävät kaikkein eniten resursseja yhtä opiskelijaa ja opintovuotta kohden, tämä rakenne pitäisi muuttaa niin, että nykyistä enemmän resursseja panostettaisiin ammatilliseen koulutukseen, yliopistoihin johtavaan koulutukseen ja varhaiskasvatukseen. Tässäkään kohtaa ohjelmaansa hän ei tyydy vesitettyihin vaatimuksiin vaan ajattelee todella niin, että huippuyliopistojen lihavat budjetit ilmentävät tulonsiirtoa köyhiltä jo muutoinkin rikkaille ja niiden kulutusta tulisi leikata, jotta ryhmäkokoja voitaisiin pienentää ja opettajien palkkoja korottaa niissä alemmissa oppilaitoksissa, jotka valmistavat oppilaiden tietä yliopistoon ja ammattitutkintoihin.

Onko tällaisen poliittisen ohjelman taakse mahdollista koota toimivaa (globaalia) enemmistöä? Se jää nähtäväksi, mutta ainakaan Pikettyä ei voi syyttää siitä, etteikö hän olisi ajatellut myös tätä puolta asiasta. Pikettyyn kommunismiksi tässä kutsumani uudistusohjelma on esitetty hänen kirjansa neljännessä ja viimeisessä osassa, jossa hän uudistusohjelman lisäksi analysoi poliittista tilannetta. Hän katsoo, että viimeksi kuluneiden neljän vuosikymmenen aikana tapahtunut eriarvoisuuden lisääntyminen on käynyt käsi kädessä poliittisen kentän syvällisen muutoksen kanssa. Tämän muutoksen myötä demokratiaa ja hyvinvointivaltioille luonteenomaisia tasausjärjestelmiä kannattaneet voimat eli sosiaalidemokraatit Euroopassa ja demokraatit USA:ssa ovat lakanneet edustamasta ammatissa toimivaa väestöä (”työväenluokkaa” kuten ennen oli tapana sanoa, vaikka Pikettyyn käyttämä termi on *populace*). Tutkimalla vaalitulostojen Piketty osoittaa, että yhä pienempi osa tällaisten poliittisten voimien kannatuksesta tulee nykyisin ammatissa toimival-

ta väestöltä ja yhä suurempi osa koulutetulta keskiluokalta, jota hän – taaskin vaikeuksia väistelemättä – kutsuu bramiinivasemmistoksi.

Bramiinivasemmistolle on Piketty mukaan ominaista, että se kaikenlaisten hyvien asioiden kannattamisen lisäksi itse asiassa hyötyy vallitsevasta koulutuksellisesta eriarvoisuudesta, koska sen oma yhteiskunnallinen asema perustuu korkeaan koulutukseen ja meritokraattiseen ideologiaan. Tästä viittaus bramiineihin, hindulaisuuden ylimmän kastin pappehin, joiden huomio on kiintynyt lähinnä pyhistä kuvista ja patsaista huolehtimiseen, ja jotka usein toimivat hyvän toimeentulon takaavissa ammateissa. Bramiinivasemmisto muistuttaa Piketty mukaan heitä, koska meritokratian myötä sen kyky muotoilla ja puolustaa eriarvoisuutta murtavia poliittisia ohjelmia on vähentynyt. Näin saimme Bill Clintonin ja Tony Blairin. Ja heidän ja kaltaistensa vuoksi ammatissa toimiva väestö menetti uskonsa (sosiaali)demokratteihin ja osa siitä alkoi äänestää populistista oikeistoa. Tämä taas johti sellaiseen poliittisen kentän uusjakoon, että eriarvoisuutta suosiva politiikka saattoi jatkua, ja nykyisenä haasteena on juuri tämän asetelman murtaminen.

Mutta kuinka haasteeseen vastataan? – Sitä Piketty ei kerro vaan jättää tutkijana asian poliittisille strategeille, joille jää hänen ohjelmansa toteuttamisen parissa muutoinkin aikamoinen työkenttä, kun ajatellaan, että ohjelman tulisi saavuttaa enemmistöjen tuki kaikkialla maapallolla ja tämän pitäisi tapahtua olosuhteissa, joissa verotusta ja myötämääräämistä koskevat tavoitteet vieroittavat siitä ”kaupallisen oikeiston” samalla kun identiteettipoliittikkaa, meritokratiaa ja arvostetuimpia koulutusinstituutioita koskeva kritiikki vieroittavat ohjelmasta ”bramiinivasemmiston”. Näyttäisikin siltä, että Piketty mieltää itsensä jonkinlaiseksi toisinajattelijaintellektuelliksi, joka yrittää luoda pohjaa uuden ja globaalinvasemmistopopulistisen liikkeen nousulle (tässä suhteessa hän tekee seuraa Yanis Varoufakisille, joka on esittänyt saman suuntaisia kritiikkejä ja osin jopa ratkaisumalleja, ks. Varoufakis 2014, 2016, 2020).

Piketty ei kuitenkaan hyvin abstraktilla tasolla

esittämänsä ohjelman lisäksi lainkaan luonnostele suuntaviivoja uuden liikkeen syntyyn tähtäävälle politiikalle. Tätä voidaan haluttaessa pitää puutteena, mutta voidaan tietysti myös ajatella niin, että on jokin raja sillä, mitä yhdeltä tutkijalta voidaan edellyttää ja Pikettyyn kaksi tuhatta sivuista kirjaa ehkä jo hyvinkin täyttävät hänen kiintiönsä. Ehkä on aika meidän muidenkin kantaa kortemme kekoon. Tätä silmällä pitäen käsittelen seuraavassa kahta seikkaa, joiden tulisi jollain tavalla linkittyä Pikettyyn ohjelmaan, mutta joita hän ei juuri tarkastele. Ensimmäinen on sivilisaatiomme luontosuhteen uudelleenmuotoilun tarve ja toinen poliittinen hallintamalli tasarvoon tähtäävässä yhteiskunnassa. Aloitan edellisestä.

Luontosuhteen uudelleenmuotoilun tarve

”Olemassaolon rauhoittaminen” on Saksasta USA:han pysyvästi ennen toista maailmasotaa muuttaneen Frankfurtin kriittisen koulukunnan filosofi Herbert Marcusen termi, jonka hän muotoili vuonna 1964 julkaistussa kirjassaan *One-Dimensional Man* (Marcuse 1964; suom. 1969). Kirjan pääteesi on, että kulutusyhteiskunnan oravanpyörä täyttää elämämme mainoksilla ja muulla vahingollisella informaatiolla niin perusteellisesti, että vaihtoehtoisen yhteiskunnan rakentamisen mahdollisuus uhkaa peittyä näkyvistä. Toisin sanoen, yhteiskunta yksiuolotteistuu aika tavalla Aldous Huxleyn romaanissa *Uljas uusi maailma* kuvaamalla tavalla (Huxley 1944, alkuteos 1932). Tämä on Marcusen analyysin mukaan suuri vahinko, koska yksiuolotteistuminen tapahtuu samaan aikaan, kun teollisen yhteiskunnan kollektiiviset valtaresurssit ovat kehittyneet siihen mittaansa, että hyvä elämä, joka aikaisempina historian kausina oli ollut mahdollista vain niille harvalukuisille ylimyksille, joille muiden ihmisten sorto takasi vapaata aikaa, on nyt tullut periaatteessa mahdolliseksi kaikille. Teollinen koneisto nimittäin luo vapaata aikaa kaikille ja kysymys on vain siitä, että nyt on nähtävä metsä puilta ja ymmärrettävä, että yltäkylläisyyden lisääntyminen on tehnyt mahdolliseksi olemassaolon taiste-

lun rauhoittamisen ja kilpailuyhteiskunnan lakauttamisen.

Jos teollisuusyhteiskunnan hedelmät halutaan jakaa riittävän tasaisesti niin että kaikille maapallon ihmisille syntyy riittävä määrä vapaata aikaa ja riittävä määrä resursseja toteuttaakseen itseään, tarvitaan jonkinlainen muutosohjelma, joka kertoo sen, kuinka nykytilanteesta päästään tavoitteeseen. Marcuse ei mene yksityiskohtiin tällaista ohjelmaa kuvatessaan vaan tyytyy vain toteamaan, että edellytykset sen laadintaan ovat syntyneet teollisuusyhteiskunnan massiivisten tuotantokoneistojen kehityksen myötä. Voidaan tulkita niin, että Piketty'n tasa-arvo-ohjelma astuu tässä suhteessa askeleen eteenpäin samalla polulla, jolla Marcuse oli jo 1960-luvulla.

Mutta Marcusen ohjelma ei koske vain ihmisten keskinäisiä suhteita. Puhuessaan teknologian kehityksestä hän korostaa sitä, että vapaan ajan tarjoamisen lisäksi myös teknologian luontosuhteen on muututtava. Marcusen mukaan luonto asettaa aina rajoituksia ihmisten vapaalle kehitykselle. Siksi on perusteltua, että sitä hallitaan yhä paremmiksi kehittyvillä teknologioilla. Mutta on olemassa kahdenlaista hallintaa: tukahduttava ja vapauttava. Jälkimmäinen edellyttää kuruuden, väkivallan ja julmuuden vähentämistä. ”Niin luonnossa kuin historiassa olemassaolon taistelu on niukkuuden, kärsimyksen ja puutteen merkki. Ne ovat sokean aineen piirteitä, sellaisen välittömyyden ominaisuuksia, jossa elämä passiivisesti kärsii olemassaolostaan. Tämä todellisuus välittyy asteittain luonnon historiallisen muuttamisen myötä, siitä tulee osa inhimillistä maailmaa, ja sitä mukaa kun näin käy, luonnon ominaisuudet ovat historiallisia ominaisuuksia. Sivilisaatioprosessissa luonto lakkaa olemasta pelkkää luontoa siinä määrin, kun sokeiden voimien taistelu käsitetään ja otetaan hallintaan vapauden valossa.” (Marcuse 1964, 240–241.)

Nykyisin kai sanoisimme, että mahdollisuuksien tasa-arvon lisäksi myös aidosti kestävä kehitys ja elinympäristöjen jatkuva parantaminen ovat onnen toteutumisen edellytykset. Myös Pikettyllä on tasa-arvo-ongelmiin keskittyvässä teoksessaan paikoin – tosin melko marginaalisiksi jääviä – viittauksia ympäristöongelmien suuntaan, mutta ol-

lakseen uskottava ja kyetäkseen keräämään myös vihreän bramiinivasemmiston kannatusta hänen ohjelmaansa tulisi sisällyttää jokin yleinen kehys, joka tarjoaa sateenvarjon sekä ihmisten välisen kilpailun rauhoittamiselle että sivilisaatiomme luontosuhteen muotoilulle uudelleen. Ajattelin, että Marcusen ajatus olemassaolon rauhoittamisesta on hyvä kandidaatti tällaiseksi yleiseksi kehykseksi.

Poliittinen hallintamalli tasa-arvoon tähtäävässä yhteiskunnassa

Ei kuitenkaan riitä, että ohjelmaan lisätään laajuutta. Kyetäkseen keräämään tavoitteenasettelun realistisuudesta vakuuttunutta kannattajakuntaa ohjelma tarvitsee lisäksi myös jonkin tyyppisen kuvauksen uuden yhteiskunnan poliittisesta hallintamallista. Tässä suhteessa niin Marcuse kuin Piketty jättävät meidät pulaan aivan samalla tavalla kuin Marx aikanaan. Jo edellä mainitut Fischerin (2016) ja T-Demin (2020) kaaavailut Euroopan unionin demokratisoimisesta antavat osiittaa siitä, mihin suuntaan olisi mentävä. Niiden lähestymistapaa on kuitenkin tarpeen täydentää myös abstraktimman yhteiskuntateorian tasolla liikkuvilla demokratiamalleilla. Vaihtoehtojen avaamiseksi usein vaihtoehdottomalta näyttävässä nyky-yhteiskunnassa soisi näitä mielikuvituksen ja poliittisen toiminnan virittäjiä sikäivän runsain mitoin. Valitettavasti asian laita ei kuitenkaan ole näin, vaan konkreettisten utopioiden hahmotelmat ovat suhteellisen harvassa.

Joitain luonnoksia kuitenkin löytyy. Olen itse esittänyt sellaisen tukeutuen Agnes Helleriin ja Jürgen Habermasiin jo taannoin (Heiskala 1985, 1986a, 1986b) liikkuen tasolla, jota Marx ”Gothan ohjelman arvostelussa” kutsui ”kommunismien ensimmäiseksi vaiheeksi” (Marx 1875/1979), ja täydentänyt sitä hiljattain myös ns. Essexin koulun ajatuksilla ”agonistisesta politiikasta” (Heiskala 2021, 74–78; Heiskala & Selg 2021, 183–186; Laclau & Mouffe 2001). Muita vastaavia viimeaikaisia hahmotelmia ovat ainakin Wright (2010) ja jo mainittu Varoufakis (2020), joka esittää muun muassa pankit ja finanssipääoman tarpeettomaksi tekevän syndikalistisen yhteiskuntareformin

ohjelman. Mielenkiintoinen anarkistin puheenvuoro puolestaan on Graber (2015).

Tällaista keskustelua tarvittaisiin kuitenkin lisää, jotta kykenisimme hahmottamaan koko edessämme avautuvien mahdollisuuksien avaruuden ja myös ne riskit, joita olemassa olevien yhteiskunnallisten käytäntöjen radikaaliin muuttamiseen aina liittyy. Onneksi viimeaikainen *green new deal* -keskustelu ja vihreän jälleenrakennuksen aloitteet vievät juuri tähän suuntaan yhdistämällä utooppista ajattelua ja konkreetti-

sia reformeja. Samalla on otaksuttavaa, että myös Pikettyn rohkea avaus tulee kutsuma esiin tällaista keskustelua, koska se viimeistään julistaa vanhentuneeksi ns. TINA-periaatteen (*there is no alternative*), jonka nimissä Thatcher ja hänen hengenheimolaisensa aikanaan taluttivat meitä kohti yhä vähemmän ihmiskasvoiseksi käyvää reaalikapitalismia. ■

RISTO HEISKALA *on sosiologian professori Tampereen yliopistossa.*

KIRJALLISUUS

- Fischer, Joschka (2016) *Epäonnistunut Eurooppa*. Into, Helsinki.
- Graber, David (2015) *The Utopia of Rules. On Technology, Stupidity, and the Secret Joys of Bureaucracy*. Melville House, Brooklyn.
- Heiskala, Risto (1985) *Vapauden ja välttämättömyyden valtakuunnat. Emansipaatio ja ekonomiakritiikki*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Heiskala, Risto (1986a) ”Marx, moderni maailma ja yhteiskunnallisen hallinnan ongelma”. *Politiikka* 28:2, 126–139.
- Heiskala, Risto (1986b) Marx, the modern world and the problem of social regulation. *Acta Sociologica* 29:4, 311–323.
- Heiskala, Risto (2021) *ABC-kirja. Huomioita yhteiskunnasta ja elämästä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Heiskala, Risto & Selg, Peeter (2021) ”Power, regulation and social order in the intersection of political and social theory”. Teoksessa Abrutyn, Seth & Lizardo, Omar (toim.) *Handbook of Classical Sociological Theory*. Springer, Cham, 169–192.
- Huxley, Aldous (1944). *Uljas uusi maailma*. Tammi, Helsinki.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (2001) *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics. Second edition*. Verso, Lontoo.
- Marcuse, Herbert (1964) *One-Dimensional Man. Studies on the Ideology of Advanced Industrial Society*. Beacon Press, Boston. (Suomennettu nimellä *Yksiulotteinen ihminen*. Teollisen yhteiskunnan tarkastelua. Helsinki: Weilin+Göös, 1969)
- Marx, Karl (1875/1979) ”Gothan ohjelman arvostelua”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels *Valitut teokset, 6 osaa, osa 5*. Kustannusliike Edistys, Moskova, 525–551.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich (1848/2016) *Kommunistinen manifesti*. Suom. Juha Koivisto, Markku Mäki ja Timo Uusitupa. Tampere: Vastapaino.
- Myrskylä, Pekka (2009) Koulutus periytyy edelleen. *Hyvinvointikatsaus* 1/2009. https://www.stat.fi/artikkelit/2009/art_2009-03-16_002.html?s=0 Viitattu 29.11.2021.
- Piketty, Thomas (2014) *Capital in the Twenty-First Century*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Piketty, Thomas (2020) *Capital and Ideology*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA.
- T-Dem (2020) ”Treaty on the democratization of the economic and social government of the European Union (”T-Dem”)”. <https://www.tdem.eu/> Viitattu 29.11.2021.
- Varoufakis, Yannis (2014) *Maailmantalouden Minotaurus*. Vastapaino, Tampere.
- Varoufakis, Yannis (2016) *And the Weak Suffer What They Must? Europe's Crisis and America's Economic Future*. Nation Books, New York.
- Varoufakis, Yannis (2020) *Another Now: Dispatches from an Alternative Present*. Bodley Head, Lontoo.
- Wright, Erik Olin (2010) *Envisioning Real Utopias*. Verso, Lontoo.